

Prof. dr hab. Jakub Tyszkiewicz
Instytut Historyczny
Uniwersytet Wrocławski

BIURO DZIEKANÓW

Wpłynęło dnia 21.02.2025 r.

Recenzja pracy doktorskiej mgr. Tomasza Korbana „Problem restytucji złota monetarnego zagrabionego przez III Rzeszę. Polska a Komisja Trójstronna (1946-1998)”

Z dużą przyjemnością obserwuję coraz częstsze podejmowanie przez młodych adeptów historii najnowszej w Polsce badań, które dotyczą tematyki wymagającej nie tylko kwerendy źródeł krajowych, ale także i zagranicznych. W ten nurt wpisuje się także dysertacja mgr T. Korbana, Doktoranta Szkoły Doktorskiej Uniwersytetu Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie. Biorąc pod uwagę jego młody wiek, posiada on już całkiem interesujący dorobek naukowy. Jeszcze przed napisaniem pracy doktorskiej opublikował artykuły w prestiżowych periodykach zagranicznych. Przede wszystkim należy tutaj wspomnieć o opracowaniu dotyczącym restytucji złota monetarnego w przypadku Jugosławii, który opublikowany został w „Journal of Contemporary History” w 2023 r., czy też recenzji książki Aleksandry Komornickiej w „Cold War History”. Warto także zauważyć, że tematyka jego artykułów wychodzi poza ramy objęte zagadnieniami związanymi z pracą doktorską, np. polsko-brytyjskim stosunkom gospodarczym w dekadzie Gierka, czy kwestii budowy pomnika katyńskiego w Londynie.

Już sam tytuł dysertacji zdradza, że mamy do czynienia z pracą podejmującą oryginalny, niezmiernie interesujący, żeby nie powiedzieć intrygujący, temat badawczy - restytucję złota monetarnego, zagrabionego przez III Rzeszę na przykładzie Polski po II wojnie światowej. Podkreślmy od razu, że jest to tematyka dotąd niemal zupełnie nieobecna w polskich badaniach historycznych. Cezury pracy nie budzą wątpliwości – wyznaczają je daty działania Komisji Trójstronnej zajmującej się tym problemem po II wojnie światowej.

Na podkreślenie zasługuje przede wszystkim imponująca kwerenda wykonana przez T. Korbana. Objęła ona 18 archiwów i bibliotek w Polsce i zagranicą. Należy zauważyć zwłaszcza wykorzystanie akt zespołu Komisji Trójstronnej przechowywanych w Centre des Archives diplomatique del La Courbeuve koło Paryża oraz źródeł w innych archiwach francuskich (Archives nationales – Site de Pierrefitte – sur Seine), co pozwoliło Autorowi na przedstawienie w pełni problemu restytucji złota po II wojnie światowej. Bardzo pozytywnie odnotować należy fakt, że doktorant przeprowadził również kwerendę zespołów akt brytyjskich – ministerstw spraw zagranicznych i skarbu w National Archives w Kew oraz źródeł z archiwów

Bank of England, a także materiały z archiwów amerykańskich - the National Archives w College Park w USA (przede wszystkim akta Departamentu Stanu) oraz bibliotek prezydenckich Forda i Clintona (kwerendy on-line). Warto również zauważyć wykorzystanie metod *oral history*, w postaci wywiadów z dwoma członkami polskiej delegacji na konferencję w Londynie - Eleonorą Bergman i Wojciechem Kowalskim oraz korespondencję mailową z komisarzem amerykańskim Komisji Trójstronnej - Terry Breese'm.

Również wykonana przez T. Korbaną kwerenda polskich archiwów budzi uznanie. Obok podstawowych dla pracy akt z Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych w Warszawie, Autor wykorzystał zespoły resortów finansów, skarbu, Biura Odszkodowań Wojennych przy Prezydium Rady Ministrów, Komitetu Centralnego PZPR i Polskiej Misji Wojskowej w Berlinie. Doktorant przeprowadził także poszukiwania w archiwum zakładowym Ministerstwa Finansów, archiwum Rady Ministrów, a także wykorzystał materiały z Muzeum Gdańska i prywatne zbiory Eleonory Bergman. Niewątpliwie ta imponująca kwerenda, zarówno zagraniczna jak i krajowa musi budzić uznanie i była jednym z najbardziej istotnych elementów, które przyczyniły się do stworzenia przez Doktoranta oryginalnej pracy doktorskiej.

Badania archiwalne zostały uzupełnione przez wykorzystanie drukowanych źródeł proveniencji zagranicznej i polskiej. Warto wskazać tutaj np. istotne dla wyjaśnienia procesu restytucji wydawnictwa: amerykański zbiór dokumentów dyplomatycznych *Foreign Relations of the United States* i jego polski odpowiednik *Polskie Dokumenty Dyplomatyczne*. Autor uzupełnił kwerendę także o 24 czasopisma, polskie i zagraniczne, chociaż zabrakło we wstępie wyjaśnienia dlaczego wybrał te a nie inne tytuły.

Ta wzbudzająca uznanie kwerenda pozwoliła Doktorantowi na przygotowanie niezmiernie interesującej dysertacji. Przynosi ona wiele nowych ustaleń w kwestii niemal nieznannej historii dotyczącej restytucji zrabowanego przez hitlerowskie Niemcy złota w czasie II wojny światowej, nie tylko przez Polskę, ale także inne państwa dotknięte okupacją hitlerowską, w pełni ukazując ten niełatwy proces. Zasadniczą część pracy rozpoczyna dobrze pomyślany rozdział, w którym Autor wyjaśnia różnice pomiędzy różnymi kategoriami prawnymi związanymi z odszkodowaniami wojennymi i historyczną ewolucję pojęć, które umożliwiły przyjęcie rozwiązań prawnych, umożliwiających powojenny zwrot zagrabionego złota monetarnego. Pozwala to na wprowadzenie czytelnika w skomplikowaną materię prawną problemu restytucji tego kruszcu.

Bardzo potrzebny i interesujący jest rozdział drugi przedstawiający działalność i zadania Komisji Trójstronnej, od momentu jej powstania w 1946 r. aż do jej rozwiązania w

1998 r. Pozwala na prześledzenie i lepsze zrozumienie generalnego problemu rozpatrywania roszczeń różnych krajów przez Komisję. Tym samym polski przypadek jest umiejętnie ukazany w szerszym kontekście, pozwalając na jego porównanie z sytuacją innych państw będących w podobnej sytuacji. Ponadto rozdział wprowadza do polskiej historiografii istotne ustalenia dotyczące działalności samej Komisji Trójstronnej, nieobecne dotąd w polskiej literaturze przedmiotu.

W następnym rozdziale Autor zaprezentował polskie starania o odzyskanie złota zgrabionego przez Niemcy w latach 1947-1958. Dokładnie zanalizował zarówno dyskusję prowadzoną przez mocarstwa zachodnie nad dopuszczeniem Polski do restytucji jak i strukturę polskich roszczeń i ich wycenę przez Komisję Trójstronną. W kolejnych podrozdziałach przedstawił przystąpienie władz w Warszawie do procesu restytucji i dyskusję prowadzoną przez Komisję, która ostatecznie zadecydowała o odrzuceniu polskich żądań. Za zasadne uważam także włączenie do tego rozdziału wątku alternatywnych prób odzyskania złota przez Polskę, który ma dużą wartość poznawczą.

Za bardzo interesujący uważam rozdział IV, dotyczący pomyślnego zakończenia kwestii zwrotu złota gdańskiego Polsce w 1976 r. Przedstawiając ten problem T. Korban także zdecydował się na udany zabieg pokazania międzynarodowego kontekstu wznowienia procesu restytucji. Trafnie zauważa, że jednym z istotnych elementów, który zadecydował o pozytywnym rozwiązaniu kwestii złota gdańskiego, do którego rościła sobie prawo PRL, było międzynarodowe odprężenie w tej dekadzie. Wskazał także na drugi niemniej istotny czynnik – powiązanie zwrotu złota gdańskiego ze zgodą władz komunistycznych w Warszawie na spłatę przedwojennych obligacji Wolnego Miasta Gdańska. Jednocześnie, Doktorant wskazuje na coraz mniejszą rolę Komisji Trójstronnej w osiągnięciu porozumienia, której zadania w coraz większym stopniu są przejmowane przez dyplomację poszczególnych mocarstw zachodnich.

Dobrze, że T. Korban zdecydował się pokazać w ostatnim rozdziale dysertacji, jak wyglądało podejście kolejnych, władz już demokratycznej Polski, w latach 90., i polskiej opinii publicznej, wobec powrotu szeroko pojętej sprawy tzw. nazistowskiego złota, a także udział delegacji polskiej w Londyńskiej ^{Konferencji} Restytucji ds. restytucji tego kruszcu oraz postawę strony polskiej wobec implikacji związanych z likwidacją Komisji Trójstronnej. Rozdział ten logicznie zamyka całość wywodu dysertacji doktorskiej. W interesujący sposób Autor ukazał kwestie związanych z likwidacją puli złota na tle szerszego kontekstu polskiego akcesu do NATO i Unii Europejskiej.

Całość pracy uzupełnia ciekawie skonstruowany aneks, w którym zamieszczono m.in. kalendarium procesu restytucji złota monetarnego przez Polskę, co pozwala lepiej zorientować

się w gąszczu skomplikowanej materii prawno-finansowej związanej z tą kwestią, a także aneks z wykazem komisarzy Komisji Trójstronnej – brytyjskich, francuskich i amerykańskich oraz sekretarzy generalnych tego ciała.

W niektórych miejscach pracy powinny pojawić się pewne uzupełnienia, które pozwoliłyby na jeszcze lepszą percepcję tekstu przez czytelnika. Np. na s. 92 przydałoby się wyjaśnienie dlaczego Francja ostatecznie zgodziła się na to, aby Polska mogła zgłosić swoje roszczenia. Sądzę, że udałoby się zidentyfikować przedstawiciela Warszawy, z którym Komisja spotkała się w październiku 1947 r. (s. 117). Na s. 155 pojawia się pewna sprzeczność - Doktorant pisze o hiobowej wieści jaka spadła na Warszawę, ale stronę dalej stwierdza, że komunikat z Brukseli nie wstrząsnął stroną polską. Warto także podkreślić, że nazwisko radcy finansowego ambasady PRL w Waszyngtonie to Rączkowski a nie Raczkowski. Widzę także potrzebę krótkiego przypomnienia (na s. 236), w oparciu o literaturę, jakie było stanowisko Wielkiej Brytanii i USA wobec granicy na Odrze i Nysie Łużyckiej.

Z recenzenckiego obowiązku przejdę teraz do uwag szczegółowych. Nie ważą one na jakości pracy, ale zdecydowałem się na ich umieszczenie, aby Doktorant zwrócił na nie uwagę przy wydaniu książki opartej o recenzowaną rozprawę doktorską:

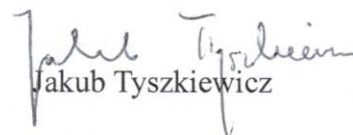
- s. 42 – potrzebne jest wyjaśnienie jakie amerykańskie resentymenty miał Morton;
- s. 50 – brakuje orzeczenia w zdaniu dotyczącym złota zrabowanego w Belgii i Holandii, które znalazło się w Banku Szwedzkim;
- s. 70 – nieprawidłowy zapis przypisów 279 i 280;
- s. 71 – proponuję dodanie „w Czechosłowacji” w zdanie „...jako gest dla dokonujących się procesów politycznych”;
- s. 120 – Londyn nie dawał za wygraną (a nie :dawała”);
- s. 122 – Warszawa a nie „Warszaw”;
- s. 154 – Zarzuty dotyczyły a nie „dotyczy”;
- s. 155 – zresztą a nie „ z resztą”;
- s. 170 – coś brakuje w zdaniu „Komisja argumentowała, Polska przyznała...”;
- s. 172 – złoto monetarne a nie „monetarnego”;
- s. 174 – „w pozycji do formowała opinii” – chyba formułowania?;
- s. 176 „przeciwny ostrej retoryce i podkreślenia” - ?;
- s. 194 – zbędne „podjęto”;
- s. 196, przypis 825 – spłacano obligacje dolarowe II RP (a nie III RP jak w tekście);
- s. 199 – powinno być „w tym dokumencie”;
- s. 210 przyp. 896 – protokołów a nie „protokoły”;

- s. 215 – powinno być „wykazywały mniejszą skłonność” a nie „skłonnością”;
- s. 215 – w tym a nie „ w ym”;
- s. 228 – czytelnikowi należy się wyjaśnienie co oznacza termin „Stara Dama z Threadneedle Street”;
- s. 237 – należy wprowadzić pełny zapis skrótu AA (Auswärtiges Amt), pojawia się w pracy po raz pierwszy;
- s. 239 – na przedwojenny a nie „przedwojennych”.

Zauważone błędy nie wpływają na obniżenie mojej bardzo wysokiej opinii o recenzowanej pracy. Zwróciłem na nie uwagę, bowiem uważam, że powinna być ona wydana drukiem i być może moje uwagi przydadzą się Autorowi przy dokonywaniu poprawek w maszynopisie.

Podsumowując, wysoko oceniam dysertację doktorską T. Korbana. Analiza i interpretacja zebranych przez niego licznych źródeł polskich i zagranicznych pokazują dużą dojrzałość Doktoranta i jego dobre przygotowanie warsztatowe. Otrzymaliśmy interesujące studium dotyczące tematyki niemal nieobecnej w polskiej historiografii. Autor wprowadził wiele nowych ustaleń, podejmując polemikę i weryfikując uproszczone oceny pokutujące w pracach historycznych i innych opracowaniach, dotyczące kwestii restytucji złota zrabowanego przez Niemców. Doktorantowi udało się przybliżyć proces restytucji negocjacji prowadzonych przez Polskę z Komisją i władzami trzech państw odgrywającymi największą rolę w jej działalności – USA, Wielką Brytanią i Francją. Mgr T. Korban zweryfikował również dominującą w polskiej literaturze przedmiotu tezę o niesprawiedliwym odrzuceniu polskich roszczeń. Przedstawił czynniki polityczne i ekonomiczne mające wpływ na restytucję złota, wskazując kto odgrywał główną rolę w tym procesie i na znaczenie zmagania zimnowojennych dla losów polskich roszczeń dotyczących złota monetarnego na tle międzynarodowym i przypadków innych państw. Za bardzo udany i potrzebny zabieg uważam także przybliżenie organizacji i działalności samej Komisji Trójstronnej, której losy nie były dotąd szerzej znane w literaturze fachowej. Wnoszę zatem o wyróżnienie pracy i szybkie wydanie drukiem, bowiem wypełnia ona lukę w historiografii polskiej dotyczącej tej tematyki.

Dysertacja Tomasza Korbana „Problem restytucji złota monetarnego zgrabionego przez III Rzeszę. Polska a Komisja Trójstronna (1946-1998)” w pełni spełnia wymagania określone w art. 187 Ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce. Wnoszę o dopuszczenie jej do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Jakub Tyszkiewicz